

Шолпан Жаманбалаева¹, Шырын Тленчиева², Айжан Молдагалиева³

*¹ҚР ҚЖБМ ҒК Философия, саясаттану және
дінтану институты бас директорының орынбасары,
әлеуметтану ғылымдарының докторы
email: dsholpan1971@gmail.com*

*²ҚР ҚЖБМ ҒК Философия, саясаттану және
дінтану институтының аға ғылыми қызметкері
email: shyryn.muratkyzy@gmail.com*

*³ҚР ҚЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану
институтының ғылыми қызметкері,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты
(Алматы, Қазақстан)
email: moldagaliyeva25@gmail.com*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ СУБЪЕКТИВТІ ӘЛ-АУҚАТ ЖӘНЕ ИНТЕРНЕТКЕ ДЕГЕН КӨЗҚАРАС

Аңдатпа. Мақалада интернетті пайдаланудың Қазақстанның жасөспірімдерінің субъективті әл-ауқатына әсері қарастырылады. Бұл мәселе аз зерттелген тақырып болып табылады, ал бұл әлеуметтік топтың жасы ерекше қажеттіліктер мен құқықтармен сипатталатын бірегей кезеңді білдіреді. Мақалада интернетке тәуелділік деңгейі мен субъективті әл-ауқат деңгейі арасындағы корреляцияны бағалайтын зерттеуге басты назар аударылады, бұл зерттеу Қазақстанда интернетті пайдалану мен субъективті әл-ауқат арасындағы байланысты терең талдаудың алғашқы тәжірибесі болып табылады.

Бұл зерттеуде пайдаланылған деректер 2021 жылы жүргізілген әлеуметтанулық сауалнаманың нәтижелеріне негізделген. Сауалнама онлайн форматта Google Forms арқылы өткізілді, және оған Қазақстанның барлық аймақтарынан 3321 жасөспірім қатысты.

Интернетте әрекет ету мен субъективті әл-ауқат арасындағы байланыстың күрделі сипаты анықталды. Интернетте өткізілетін артық уақыт әл-ауқат деңгейін біршама төмендетуі мүмкін, ал виртуалды тәжірибенің сипаты кейбір адамдар үшін өмірге деген қанағаттанушылықты арттыруы мүмкін.

Түйін сөздер: *субъективті әл-ауқат, интернет, жасөспірім, бақыт, интернетті қолдану.*

Шолпан Джаманбалаева, Шырын Тленчиева, Айжан Молдагалиева
СУБЪЕКТИВНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ И ОТНОШЕНИЕ К
ИНТЕРНЕТУ ПОДРОСТКОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматривается влияние использования интернета на субъективное благополучие подростков Казахстана. Этот вопрос является малоизученной темой, и возраст этой социальной группы представляет собой уникальный период, характеризующийся особыми потребностями и правами. В статье основное внимание уделяется исследованию, которое оценивает корреляцию между уровнем интернет-зависимости и уровнем субъективного благополучия, исследование является первым в Казахстане опытом глубокого анализа взаимосвязи между использованием интернета и субъективным благополучием.

Данные, использованные в этом исследовании, основаны на результатах социологического опроса, проведенного в 2021 году. Опрос проводился в онлайн формате через Google Forms, в нем приняли участие 3321 подросток со всех регионов Казахстана.

Выявлен сложный характер связи между действиями в интернете и субъективным благополучием. Избыточное время, проведенное в интернете, может несколько снизить уровень благополучия, а характер виртуального опыта может повысить удовлетворенность жизнью для некоторых людей.

Ключевые слова: субъективное благополучие, интернет, подростковый возраст, счастье, использование интернета.

Sholpan Jamanbalayeva, Shyryn Tlenchiyeva, Aizhan Moldagaliyeva **SUBJECTIVE WELL-BEING AND ATTITUDE TOWARDS THE** **INTERNET OF ADOLESCENTS IN KAZAKHSTAN**

Abstract. The article examines the impact of Internet use on the subjective well-being of adolescents in Kazakhstan. This issue is an under-researched topic, and the age of this social group represents a unique period characterized by special needs and rights. The article focuses on a study that assesses the correlation between the level of Internet addiction and the level of subjective well-being; the study is the first in Kazakhstan to conduct an in-depth analysis of the relationship between Internet use and subjective well-being.

The data used in this study is based on the results of a sociological survey conducted in 2021. The survey was conducted online via Google Forms, and 3,321 teenagers from all regions of Kazakhstan took part.

The complex nature of the relationship between online activities and subjective well-being has been revealed. Excessive time spent online may reduce well-being somewhat, and the nature of the virtual experience may increase life satisfaction for some people.

Keywords: subjective well-being, Internet, adolescence, happiness, Internet use.

Кіріспе

Жасөспірімдік кезең – адамның өміріндегі күрделі, сонымен бірге маңызды кезең. Қазақстан заңнамасына сәйкес, жасөспірімдер жасы (10-19 жас) әрі балаларға (0-18 жас), әрі жастарға (14-28 жас) жатқызылады [1]. Бұл кезең үлкен мүмкіндіктерді және шексіз өсу, энергия мен шығармашылық

әлеуетін ұсынады. Алайда, бұл кезең жасөспірімдер үшін, яғни ұлдар мен қыздар үшін тәуекелдер мен осалдықтардың артуымен байланысты ерекше назар аударуды талап етеді.

Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша [2], соңғы он жылда 6-15 жас аралығындағы балалардың интернетті пайдалану үлесі 49,7%-ға өсті (2013 жылы – 42,5%, 2022 жылы – 92,2%). 2022 жылы 6-15 жас аралығындағы балалардың 86,8%-ы интернетті күніне кемінде бір рет пайдаланады. Қазақстан жасөспірімдері интернеттің белсенді қолданушылары екенін атап өту керек. Бұл тұжырым 2021 жылы жүргізілген зерттеу нәтижелерімен расталады және осы мақаланы жазу барысында қолданылады. Алынған мәліметтерге сәйкес, респонденттердің тек 10,09%-ы интернетте қанша уақыт өткізетінін айта алмады. Жасөспірімдердің 89,91%-ы интернетті күніне кемінде екі сағаттан аз пайдаланады.

Қазақстанда интернетті пайдаланудың жылдам өсуі - дербес компьютерлер мен мобильді құрылғылар сияқты басқа да ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолданумен бірге - жеке әл-ауқатқа елеулі әсер етуі мүмкін. Дегенмен, оның маңыздылығы артып келе жатқанына қарамастан, Қазақстан жасөспірімдері арасындағы осындай әсерлер туралы аз мәлімет бар. Қазақстан халқының субъективті әл-ауқатына интернетті пайдаланудың әсері аз зерттелген тақырып екенін атап өткен жөн. Авторлар болашақ зерттеулерде барлық жас топтарын қарастырады. Бұл мақалада авторлар жасөспірімдерге назар аударуда, өйткені бұл әлеуметтік топтың жасы ерекше қажеттіліктер мен құқықтарға тән ерекше кезең болып табылады.

Мақалада интернетке тәуелділік деңгейі мен субъективті әл-ауқат деңгейінің арасындағы корреляцияны бағалайтын зерттеуге ерекше назар аударылады.

Әдебиетке шолу

Соңғы жылдары интернетті шамадан тыс пайдалану жасөспірімдер арасында ең маңызды мәселелердің бірі болып отыр және бұл күнделікті өмірде көптеген күрделі проблемаларды тудыруы мүмкін. Мұндай жас кезеңіндегі интернетке деген жоғары қызығушылықтың себептері, негізінен, жаңа нәрселерді тануға деген мотивациямен, сондай-ақ технологияларды қарым-қатынас пен ойын-сауық үшін пайдаланумен байланысты [3, 9]. Интернет өзін-өзі жүзеге асыру үшін шексіз мүмкіндіктер береді, яғни бұл әрекет пен ой еркіндігінің бір түрі [4]. Интернет адамның өміріне кейбір қолайлылықтар әкелгенімен, басқа жағынан кейбір мәселелерді тудыруы мүмкін [5].

Интернетті жиі пайдалану жастардың әлеуметтік-экономикалық өміріне оң әсер ететіні сөзсіз, дегенмен, оның бірнеше жағымсыз салдары да бар. Ғалымдар арасында интернетті пайдаланудың жастардың әл-ауқатына әсері туралы әртүрлі пікірлер бар. Гуан и Субраманьям сияқты ғалымдар, интернетті пайдалану эмоционалдық әл-ауқатты жақсартады деп дәлелдеді [6]; сол сияқты, Ду Раусас және басқалар да интернетті пайдаланудың экономикалық әл-ауқатқа оң әсер еткенін растады [7]. М.Лихтенштейн интернеттің ақпарат іздеуге, әлеуметтік байланыстарды қолдауға мүмкіндіктер беріп қана қоймай, жастардың құндылықтық бағдарларының өзгеруіне және маңызды шынайы қарым-қатынастарды жоғалтуына үлкен қауіп төндіретінін атап өтті [8].

Зерттеулер көрсеткендей, интернетте көп уақыт өткізетін адамдар достарымен және отбасы мүшелерімен қарым-қатынаста көптеген қиындықтарға тап болады, бұл жалғыздық пен депрессияның күшеюіне, сондай-ақ психологиялық әл-ауқаттың төмендеуіне әкеледі [9].

Лю (2004) Интернетті пайдалану колледж студенттерінің жалғыздық деңгейін арттыратынын хабарлады. Бұрынғы зерттеулер интернеттің олардың күнделікті өміріне теріс әсерін байқатты [10, 12]. Yoo, ChoOH и Cha (2014), жүргізген зерттеу әлеуметтік желі сайттарын шамадан тыс пайдаланудың психологиялық әл-ауқатқа айтарлықтай теріс әсер ететінін көрсетеді [11]. Зерттеулер интернетті, әлеуметтік желі сайттарын шамадан тыс пайдалану, компульсивті мінез-құлық және жастар арасындағы психологиялық әлеуметтік мәселелер арасында күшті байланыс бар екенін дәлелдейді [12]. Басқа зерттеулер де интернетті пайдалану деңгейінің жоғары болуы психологиялық әл-ауқатқа теріс әсер ететінін хабарлайды [13], бұл Yап және басқалардың зерттеуімен сәйкес келеді [14].

Жастардың интернеттегі әрекеттерімен олардың субъективті әл-ауқатын бағалау маңызды болуы мүмкін. Субъективті әл-ауқат – бұл адамның өз оң және теріс сезімдерін, эмоцияларын және өмірлік тәжірибесін қабылдауы. Адам оң қырлары мен өмірлік тәжірибесі туралы айтқан кезде, ол әл-ауқатты ескереді. Diener, Lucas және Oishi бойынша, «субъективті әл-ауқат адамның өзінің өмірін когнитивті және аффективті тұрғыдан бағалауына қатысты» [15]. Субъективті әл-ауқат концепциясы объективті әл-ауқаттан (өзінің табиғаты бойынша сандық) ерекшеленеді, өйткені субъективті өлшемге әлеуметтік және мәдени қырлар, сондай-ақ тұлғаның әл-ауқат аспектілері кіреді [16].

Интернет пен бақыт арасындағы байланысты зерттейтін зерттеулер кем дегенде Дүниежүзілік ғаламтордың салыстырмалы түрде ерте кезеңінен бері жүргізіліп келеді. Олардың көпшілігі интернеттегі қарым-қатынасқа/бірлескен іс-әрекетке бағытталған. Бұрын айтылғандай, бұл қызмет түрлері интернетке қатысы жоқ зерттеулерде бақытпен тығыз байланысты екені анықталған [17].

Интернет пен бақыт арасындағы байланысты зерттейтін бұрынғы зерттеулерді келесі топтарға бөлуге болады.

Бірінші топ – интернетті пайдалану (яғни, интернетті нақты пайдалану) мен субъективті әл-ауқатқа назар аударған зерттеулер. Бірақ олардың аз бөлігі интернетті пайдалануға деген көзқарас немесе қабылдау сияқты аралық психологиялық факторларды зерттейді. Ерекше мысал ретінде Selfhout және басқаларының зерттеуін айтуға болады, ол сапасыз достық қарым-қатынастарды қабылдайтын голландиялық жасөспірімдер (орташа жасы 15 жас) Интернетте ұзақ уақыт отыратынын және депрессия мен әлеуметтік алаңдаушылыққа бейім келетінін көрсетеді [18].

Екінші топ – жалпы популяцияны зерттеген жұмыстар Bessiere [19]; Cotten [20]; Morrison and Gore [21]; Wickramasinghe and Ahmad [22] немесе белгілі бір жас топтарын, мысалы, жасөспірімдерді Selfhout [18]; Valkenburg and Peter [23] немесе егде жастағыларды Cotten [24]; Ford and Ford [25]; Lelkes [26] зерттейтін еңбектер.

Үшіншіден, интернетті пайдалану мен субъективті әл-ауқат арасындағы себеп-салдарлық байланысты зерттейтін жұмыстар өте аз, дегенмен кері себептілік және іріктеу мәселелері мұндай талдауларда жиі кездеседі. Бұл бағытқа қатысты зерттеулердің аз ғана бөлігін Пенар және т.б. еңбектері құрайды [27]. Олар Люксембургтің Еуропалық құндылықтарды зерттеу бөлімі мәліметтерін талдаған, Сабатини және Саррацино [28], Италиядағы 2010 және 2011 жылдардағы көпмақсатты үй шаруашылықтарын зерттеу мәліметтеріне сүйенген. Пенар және басқалар [27], интернеттің отбасындағы таралуын құрал ретінде пайдалана отырып, ең кіші квадраттардың екі кезеңді әдісін (2SLS) қолдана отырып, интернетті пайдалану субъективті әл-ауқатқа айтарлықтай оң әсер ететінін анықтады. Атап айтқанда, олар Интернетті пайдаланбайтын пайдаланушылардың Интернет пайдаланушыларына қарағанда өмірге қанағаттанбайтынын және Интернет Сабатини мен Саррацино [28] бақытына қарағанда өмірге қанағаттануға көбірек әсер ететінін көрсетеді.

Жоғарыда топқа бөлінген зерттеу топтарына қазақстандық жұмыстар қосылмаған, зерттеу тақырыбына байланысты отандық зерттеулерге тоқталатын болсақ, Б. Ильясова және А.Жүсіпова өз жұмыстарында әлеуметтік желілердің қазіргі жастар бойында рухани құндылықтарды қалыптастыруға әсер ету ерекшелігін талдады [29]. Жеке тұлғаны тәрбиелеуде әлеуметтік желілерді пайдалану мәселелері және олардың жастардың әлеуметтік белсенділігін өсірудегі ықпалы Ұ.Есенбекова және т.б. жұмыстарында қарастырылған [30]. Instagram, Facebook және YouTube әлеуметтік медиасының Қазақстан жастарының саяси мінез-құлқына әсері Ш.Килыбаев және А.Нұршанов еңбектерінде қарастырылған [31]. Заманауи жастардың интернеттің ерте жыныстық әлеуметтенуге әсері жөніндегі көзқарастарын зерттеген жұмыстар бар [32]. Сонымен қатар, әлеуметтік желілердің проблемалық пайдалануы мен Қазақстанның қала және ауыл жастарының психологиялық әл-ауқаты А.Адаева және т.б. жұмыстарында қарастырылып, әлеуметтік желілердің проблемалық пайдалануының жасөспірімдердің психикалық денсаулығына теріс әсерін зерттеген [33].

Интернеттің студенттердің толеранттылық дамуына әсері З.Ахметбекова зерттеулерінде қарастырылған [34].

Осылайша, біздің зерттеу интернетті пайдалану мен субъективті әл-ауқат арасындағы байланысты Қазақстанда алғаш рет терең талдауға ұмтылады және бұл, бәлкім, субъективті әл-ауқаттың оң және теріс көрсеткіштерін, интернетке деген көзқарас пен мінез-құлықты бір зерттеу аясында біріктіретін алғашқы жұмыс болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеуде қолданылған мәліметтер 2021 жылы өткізілген әлеуметтанулық сауалнаманың нәтижелеріне негізделген. Сауалнама онлайн форматта google forms арқылы өткізілді. Сауалнамаға Қазақстанның барлық өңірлерінен 3321 оқушы квоталық іріктеу бойынша қатысты. Сауалнама барысында жасөспірімдердің әлеуметтік әл-ауқатқа (өмірге қанағаттану) қатысты жеке көзқарасын анықтауға арналған сұрақ енгізілген. Әлеуметтік әл-ауқатты бағалау үшін сауалнамада «Сіз өз өміріңізге жалпы қаншалықты

қанағаттанасыз (1-ден 3-ке дейін – қанағаттанбаушылық, 4-тен 7-ге дейін – жартылай қанағаттанушылық, ал 8-ден 10-ға дейін – толық қанағаттанушылық)» деген сұрақ пайдаланылды. Жауап варианттарына сәйкес 1-ден 10-ға дейін балл берілді. Субъективті әл-ауқаттың өзін-өзі бағалауы тәуелді айнымалы ретінде қарастырылды.

Жасөспірімдердің интернетте өткізген уақыты мен виртуалды өмірдің жеңілдігі арасындағы байланысты талдау үшін респонденттерге келесі сұрақтар қойылды:

«Сіз Интернетте қанша уақыт өткізесіз?» – «күніне 2 сағаттан аз», «күніне 2 сағаттан көп», «күніне 5 сағаттан көп», «интернет – менің өмірім», «жауап беруге қиналамын» деген жауап нұсқаларымен;

«Сіз «Маған виртуалды өмірде жеңілірек» деген пікірмен келісесіз бе?»

Бақылау айнымалылары ретінде респонденттің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары - жынысы, жасы, елді мекен және өңір де қарастырылды.

1-ші кестеде респонденттердің әлеуметтік-демографиялық мәліметтері көрсетілген.

3321 респонденттің ішінде респонденттердің басым бөлігі - қыздар (65%), ал ерлер 35%-ды құрайды. Респонденттердің басым көпшілігі 13-15 жаста (80%), ал 16-17 және 17-18 жастағы топтар айтарлықтай аз (тиісінше 16% және 4%). Сауалнамаға қатысушылардың 58%-ы ауылдық жерлерде, ал 42%-ы қалада тұрады.

1-кесте. Респонденттер туралы анықтама мәліметтері

		Саны	баған бойынша %
Жынысы	Ұлдар	1162	35,0%
	Қыздар	2159	65,0%
	Барлығы	3321	100,0%
Жасы	13-15	2663	80,2%
	16-17	539	16,2%
	17-18	119	3,6%
	Барлығы	3321	100,0%
Тұрғылықты мекені	Қала	1376	41,4%
	Ауыл	1945	58,6%
	Барлығы	3321	100,0%

Зерттеу нәтижелері

Жасөспірімдердің субъективті әл-ауқатының орташа деңгейі 8,1 (стандартты ауытқу – 2,68).

Респонденттердің субъективті әл-ауқатын өзін-өзі бағалау көрсеткішінің жыныс, жас және тұратын жері бойынша таралуы 2-ші кестеде берілген. Жынысына, жасына және тұратын жеріне қарамастан, респонденттердің басым бөлігі өмірден жоғары деңгейде қанағаттанушылық көрсетеді. Өмірден қанағаттанғандардың ең жоғары пайызы ұлдар арасында (48%)

және ауылда тұратын жасөспірімдер арасында (50,6%) байқалады. Ұлдар өмірден көбірек қанағаттанған (48%), ал қыздарда бұл көрсеткіш 43% құрайды. Кіші жастағы респонденттер (13-15 жас) 16-17 және 17-18 жастағы топтарға қарағанда өмірден жоғары деңгейде қанағаттанушылық көрсетеді. Орташа алғанда, қыздар өмірден ұлдардан сәл кем қанағаттанған, мысалы, «қанағаттанбаған» топта қыздардың үлесі 13% құраса, ұлдарда 15% құрайды. Ауылда тұратын респонденттер қалада тұратындарға қарағанда өмірден сәл көбірек қанағаттанған.

2-кесте. Респонденттердің субъективті әл-ауқатының әлеуметтік-демографиялық блок бойынша таралуы

		Жынысы				Жасы						Тұрғылықты мекені			
		Ұлдар		Қыздар		13-15		16-17		17-18		Қала		Ауыл	
		Саны	%	Саны	%	Саны	%	Саны	%	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Өмірге қанағаттану	Мүлдем қанағаттанбаймын	100	8,6%	108	5,0%	173	6,5%	24	4,5%	11	9,2%	70	5,1%	138	7,1%
	Мүлдем қанағаттанбаймын	26	2,2%	22	1,0%	31	1,2%	14	2,6%	3	2,5%	19	1,4%	29	1,5%
	Мүлдем қанағаттанбаймын	18	1,5%	28	1,3%	38	1,4%	7	1,3%	1	0,8%	21	1,5%	25	1,3%
	Ішінара қанағаттанамын	33	2,8%	88	4,1%	101	3,8%	16	3,0%	4	3,4%	50	3,6%	71	3,7%
	Ішінара қанағаттанбаймын	45	3,9%	104	4,8%	126	4,7%	21	3,9%	2	1,7%	75	5,5%	74	3,8%
	Ішінара қанағаттанамын	38	3,3%	70	3,2%	83	3,1%	21	3,9%	4	3,4%	53	3,9%	55	2,8%
	Ішінара қанағаттанамын	78	6,7%	166	7,7%	193	7,2%	45	8,3%	6	5,0%	122	8,9%	122	6,3%
	Қанағаттанамын	138	11,9%	289	13,4%	356	13,4%	62	11,5%	9	7,6%	187	13,6%	240	12,3%
	Қанағаттанамын	131	11,3%	241	11,2%	291	10,9%	62	11,5%	19	16,0%	165	12,0%	207	10,6%
	Қанағаттанамын	555	47,8%	1043	48,3%	1271	47,7%	267	49,5%	60	50,4%	614	44,6%	984	50,6%

Алынған деректерге сәйкес, респонденттердің 33,45%-ы интернетте күніне екі сағаттан артық уақыт өткізсе, 6,35%-ы Интернетті «өмірім» деп атаған. Сонымен қатар, жасөспірімдердің шамамен 20%-ы интернетте күніне 5 сағаттан артық уақыт өткізеді. Оның ішінде, интернетте 2 сағаттан астам уақыт өткізетін оқушылардың 41,94%-ы қала тұрғындары, 58,06%-ы ауыл тұрғындары, сондай-ақ осы нұсқаны атап өткен респонденттердің 35,28% - ы ұлдар.

3-кесте. Субъективті әл-ауқат және интернеттегі уақыт

		Интернеттегі уақыт							
		Күніне 2 сағаттан аз		Күніне 2 сағаттан көп		Күніне 5 сағаттан көп		Интернет – менің өмірім	
		Саны	%	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Өмірге қанағаттану	Мүлдем қанағаттанбаймын	94	9,4%	50	4,5%	28	4,2%	18	8,5%
	Мүлдем қанағаттанбаймын	14	1,4%	9	0,8%	10	1,5%	12	5,7%
	Мүлдем қанағаттанбаймын	13	1,3%	12	1,1%	9	1,4%	10	4,7%
	Ішінара қанағаттанамын	32	3,2%	32	2,9%	25	3,8%	20	9,5%
	Ішінара қанағаттанамын	26	2,6%	43	3,9%	48	7,2%	14	6,6%
	Ішінара қанағаттанамын	16	1,6%	29	2,6%	31	4,7%	11	5,2%
	Ішінара қанағаттанамын	34	3,4%	73	6,6%	65	9,8%	27	12,8%
	Қанағаттанамын	106	10,6%	154	13,9%	88	13,3%	29	13,7%
	Қанағаттанамын	86	8,6%	145	13,1%	91	13,7%	17	8,1%
	Қанағаттанамын	579	57,9%	564	50,8%	269	40,5%	53	25,1%
	Барлығы	1000	100,0%	1111	100,0%	664	100,0%	211	100,0%

Интернетте екі сағаттан аз уақыт өткізетіндер арасында 58% өмірден қанағаттанушылық көрсетеді, бұл барлық топтар арасында ең жоғары көрсеткіш. Интернетте өткізілген уақыт ұлғайған сайын, қанағаттанушылық деңгейі төмендейді. Интернетте 5 сағаттан артық уақыт өткізетіндер арасында тек 40%-ы өмірден қанағаттанушылық көрсетеді. Интернетті өмірлерінің маңызды бөлігі деп сипаттайтын респонденттердің өмірден қанағаттанушылығы ең төмен деңгейде (25%).

Сондай-ақ, респонденттердің 25,69%-ы виртуалды өмірде өмір сүрудің шынайы өмірге қарағанда жеңіл екенін көрсеткен.

Корреляциялық талдау нәтижелері интернетте өткізілген уақыт пен жасөспірімдердің субъективті әл-ауқаты арасында әлсіз теріс байланыс бар екенін көрсетеді ($r=-0,11^{**}$). Байланыс әлсіз болғанымен, жасөспірімдердің интернетте өткізген уақыты көбейген сайын, олардың субъективті әл-ауқаты сәл төмендейтіні көрсетіледі. Бұл корреляция маңызды әсер ету үшін жеткілікті күшті емес, және басқа факторлар өмірден қанағаттанушылықта маңызды рөл атқаруы мүмкін. Дегенмен, интернетте өткізілген уақыттың артық болуы әлеуметтік оқшаулану немесе әл-ауқаттың төмендеу сияқты проблемалардың пайда болуына ықпал етуі мүмкін екендігіне алаңдаушылық тудырады. Бұрын жүргізілген зерттеулерде интернеттің (әсіресе әлеуметтік желілердің) артық қолданылуымен және жасөспірімдердің әл-ауқатымен арасында әлсіз немесе орташа теріс корреляция туралы жиі хабарланады. Мысалы, Twenge зерттеуі интернет алдында көп уақыт өткізетін жасөспірімдердің бақыт пен өмірден қанағаттанушылық деңгейінің төмендейтінін көрсетеді. Алайда, бұл әсер біздің зерттеуіміздегідей аз болады, бұл экранда өткізілген уақыттың өзі әл-ауқаттың негізгі анықтаушысы емес екенін көрсетеді. Қосымша зерттеулер осы байланысқа делдал болатын немесе жеңілдететін басқа айнымалыларды зерттеуі керек (мысалы, интернеттегі белсенділіктің сапасы немесе әлеуметтік қолдау).

Біздің зерттеуіміздің нәтижелері жасөспірімдер виртуалды кеңістікте өмір сүрудің жеңіл екенін сезінетіндігімен және өмірден жоғары қанағаттанушылық көрсететіндігі арасында орташа оң байланыс бар екендігін көрсетеді ($r=0,24^{**}$). Бұл жасөспірімдерге виртуалды кеңістікте өмір сүру жеңіл болғандықтан, олардың өмірден сәл жоғары қанағаттанушылық көрсететіндігін білдіреді. Бұл байланыс ерекше күшті емес, бірақ кейбір жасөспірімдер үшін виртуалды әлем тиімді немесе толыққанды орта ұсынады, бұл олардың жалпы өмірден қанағаттанушылығын арттыруы мүмкін. Виртуалды әлемнің кейбір мүмкіндіктерді (мысалы, әлеуметтік байланыстар, өзін-өзі көрсету) ұсынуы мүмкін екенін болжауға болады, олар шынайы өмірде қиын қолжетімді. Интернетте қарым-қатынас немесе өзін-өзі көрсету үшін оңайырақ жасөспірімдер, осы байланыстардан эмоционалдық немесе психологиялық пайда көріп, өмірден қанағаттанушылықтарын арттыруы мүмкін. Дегенмен, виртуалды әлемге тәуелділіктің шынайы өмірдегі әлеуметтік дағдылар мен психикалық денсаулыққа ұзақ мерзімді салдары болуы мүмкін екенін зерттеу де маңызды.

Виртуалды өмірдің жеңілдігі мен өмірден қанағаттанушылық арасындағы біздің анықтағанымыз орташа оң корреляция бұған дейін жасалған онлайн ортасының артықшылықтарын зерттеген зерттеулермен сәйкес келеді, олар жасөспірімдер шынайы өмірде әлеуметтік қарым-қатынас жасауда қиындықтарға тап болса немесе шеттетілген сезінсе, виртуалды кеңістікте тыныштық пен қоғам табуы мүмкін. Валкенбург және Питер [36] интернетті «әлеуметтік өтемақы құралы» ретінде сипаттады, ол ұялшақ немесе әлеуметтік алаңдаушылықтары бар жасөспірімдерге қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік беріп, олардың өмірден қанағаттанушылық деңгейін арттырады. Әлеуметтік растау іздеген жасөспірімдер уақыт өте келе тереңдігі немесе тұрақтылығы жетіспейтін болса, өмірден қанағаттанушылықтарының төмендеуін сезінуі мүмкін. Біздің зерттеуіміздің нәтижесі қысқа мерзімді оң әсерді көрсетеді, бірақ ұзақ мерзімді салдарын көрсете алмауы мүмкін.

Көптеген зерттеулерде интернетте жасөспірімдер уақыт өткізу тәсілінің, тек оның көлемі емес, маңызды екендігі атап көрсетіледі. Мысалы, белсенді, конструктивті әлеуметтік өзара әрекеттестік (мысалы, контент алмасу, қауымдастықтар құру) өмірден оң сезіммен байланысты болса, пассивті тұтыну (мысалы, әлеуметтік желілерде парақтау) өмірден қанағаттанушылықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сіздің деректеріңіз онлайн белсенділіктің түрлері арасында айырмашылықтар жасалмайтыны, интернетті пайдаланудың әсерінің контекстке байланысты болатынын көрсетеді.

Кейбір зерттеушілер интернеттегі мінез-құлық пен әл-ауқат арасындағы байланысты сызықтық емес деп есептейді. Мысалы, Пшибыльски және Вайнштейн [37] орташа интернетті пайдаланудың пайдалы болуы мүмкін екенін анықтады, ал өте төмен және өте жоғары деңгейде пайдалану әл-ауқат деңгейімен төмен корреляцияланады. Бұл интернетте өткізілген уақыттың корреляциясының (-0,11) әлсіз болуын түсіндіруі мүмкін - орташа интернет пайдаланудың өмірден қанағаттанушылыққа теріс әсері болмайды.

Қорытынды

Алынған деректер 13-15 жастағы жастар мен ауылдық жерлердің тұрғындарының өмірге қанағаттанушылық деңгейі басқа топтармен салыстырғанда жоғары екенін көрсетеді. Интернетте аз уақыт өткізетін респонденттер өмірден қанағаттанушылықтың жоғары деңгейін көрсетеді. Сонымен қатар, виртуалды ортада өмір сүруі жеңіл адамдар өмірге қанағаттанушылықтың жоғары деңгейін хабарлайды.

Бұл Интернеттегі мінез-құлық пен субъективті әл-ауқат арасындағы байланыстың күрделі сипатын көрсетеді. Интернетте өткізілген артық уақыт әл-ауқат деңгейін төмендетуі мүмкін, ал виртуалды тәжірибенің сипаты (мысалы, интернетте өзіңді жайлы немесе табысты сезіну) кейбір адамдар үшін өмірге қанағаттанушылықты арттыруы мүмкін.

Алынған нәтижелер басқа зерттеулермен, әсіресе, интернеттегі мінез-құлық пен жасөспірімдердің өмірге қанағаттанушылық арасындағы байланыстың көп қырлы екендігімен келіседі. Интернетте өткізілген уақытпен байланысты әлсіз теріс корреляция әсердің кішкентай мөлшерін көрсетеді, ал виртуалды жайлылық пен өмірге қанағаттанушылық арасындағы оң корреляция виртуалды кеңістіктің маңызды әлеуметтік немесе психологиялық артықшылықтарды қамтамасыз ететіні туралы қорытындыларды көрсетеді. Ғылыми әдебиетте жастардың цифрлық ортада қалай өзара әрекеттесетіні маңызды екенін қолдайды. Артық немесе пассивті пайдалану тәуекелдер туғызады, ал виртуалды өмірде белсенді, оң қатысу кейбір адамдардың әл-ауқатын жақсартуы мүмкін.

Жасөспірімдердің өмірге қанағаттанушылығына онлайн-әрекеттің әртүрлі аспектілерінің (өзара әрекеттесу сапасы, контент түрлері және т.б.) әсерін зерттеуге бағытталған қосымша зерттеулер жүргізу қажет. Әлеуметтік қолдау, өзін-өзі бағалау және нақты әлемдегі табыс сияқты басқа контекстуалдық факторлар да осы қатынастарды қалыптастыруда маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Қаржыландыру: *Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (№ AP22686408 «Сравнительный анализ факторов, влияющих на счастье населения Казахстана в разрезе регионов» (№ AP22686408 «Қазақстан халқының бақытты болуына әсер ететін факторларды аймақтар бойынша салыстырмалы талдау»).*

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Подростки и молодежь //URL:<https://www.unicef.org/kazakhstan> (қаралған күні: 20.08.2024 г.)
2. URL:<https://bala.stat.gov.kz/dolya-detej-v-vozraste-6-15-let---polzovatelej-informatsionno-kommunikatsionnymi-tehnologiyami/>; URL:<https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/det> Грязнов С.А. Влияние интернет-зависимости на жизненные приоритеты. Столыпинский вестник, №3, 2020, стр. 9
4. Гуреева А.Ю., Сизов С.В. Интернет-зависимость: современное состояние проблемы// Бюллетень медицинских Интернет-конференций (ISSN 2224-6150) 2015. Том 5. № 2 электронный ресурс: URL:<https://medconfer.com/files/archive/2015-02/2015-02-1151-R-5248.pdf> (қаралған күні: 20.08.2024 г.)
5. Arslan, G. (2017). Psychological maltreatment, forgiveness, mindfulness, and internet addiction among young adults: A study of mediation effect. *Computers in Human Behavior*, 72, 57-66.
6. Guan, S. A. & Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: Risks and Opportunities. *Curr. Opin. Psychiatry*, Vol. 22, Pages 351–356.
7. Rausas, D. M. P., Manyika, J., Hazan, E., Bughin, J., Chui, M. & Said, R. (2011). *Internet Matters: The Net's Sweeping Impact on Growth, Jobs and Prosperity*. McKinsey Global Institute.
8. Лихтенштейн Б.М. (2007) Роль интернет-технологий в реализации пространственно-временного структурирования процессов социализации молодежи в российском обществе (региональный аспект). *Известия высших учебных заведений. Социология. Экономика. Политика*, № 3, с. 85–91.
9. Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological wellbeing? *American Psychology*, 53, 1017–1031.
10. Liu, J. Y. (2004). The relationship between college student's internet use and loneliness. *Chines Journal of Clinical Psychology* 12, 286–297.
11. Yoo YS, Cho OH, Cha KS. Associations between overuse of the internet and mental health in adolescents. *Nurs Health Sci*. 2014;16:193–200.
12. VanderAa N, Overbeek G, Engels RC, Scholte RH, Meerkerk GJ, Van den Eijnden RJ, et al. Daily and compulsive internet use and well-being in adolescence: A diathesis-stress model based on big five personality traits. *J Youth Adolesc*. 2009;38:765–76.
13. Akin A. The relationships between internet addiction, subjective vitality, and subjective happiness. *Cyber psycho Behav Soc Netw*. 2012;15:404–10.
14. Yan, Y.; Deng, Y.; Igartua, J.-J.; Song, X. Does Internet Use Promote Subjective Well-Being? Evidence from the Different Age Groups Based on CGSS 2017 Data. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2023, 20, 2897. <https://doi.org/10.3390/ijerph20042897>
15. Diener, E., Lucas, R. E., & Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 463–73). Oxford University Press.
16. Yassin, M. S., Samah, A. A., D'Silva, J. L., Shaffril, M. H. A. & Saharon, H. (2015). Menjejaki Kesejahteraan Dari Kaca mata Komuniti Malaysia. Cheras: Yayasan Basmis Kemiskinan dengan kerjasama Universiti Putra Malaysia
17. 12 статья F.F.-H. Nah and C.-H. Tan (Eds.): HCIBGO 2017, PART II, LNCS 10294, pp. 213–222, 2017. DOI: 10.1007/978-3-319-58484-3_17
18. Selfhout, M. H. W., Branje, S. J. T., Delsing, M., Ter Bogt, T. F. M., & Meeus, W. H. J. (2009). Different types of Internet use, depression, and social anxiety: The role of perceived friendship quality. *Journal of Adolescence*, 32, 819–833.
19. Bessiere, K., Pressman, S., Kiesler, S., & Kraut, R. (2010). Effects of Internet use on health and depression: A longitudinal study. *Journal of Medical Internet Research*, 12, e6.
20. Cotten, S. R., Goldner, M., Hale, T. M., & Drentea, P. (2011). The importance of type, amount, and timing of Internet use for understanding psychological distress. *Social Science Quarterly*, 92, 119–139.
21. Morrison, C. M., & Gore, H. (2010). The relationship between excessive Internet use and depression: A questionnaire-based study of 1,319 young people and adults. *Psychopathology*, 43, 121–126.
22. Wickramasinghe, C. N., & Ahmad, N. (2013). Influence of Internet usage on social and subjective well-being of Sri Lankan GLIS. *Journal of Happiness & Well-being*, 1, 70–84.
23. Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Internet communications and its relation to well-being: Identifying some underlying mechanisms. *Media Psychology*, 9, 43–58.
24. Cotten, S. R., Ford, G., Ford, S., & Hale, T. M. (2012). Internet use and depression among older adults. *Computers in Human Behavior*, 28, 496–499.
25. Ford, G. S., & Ford, S. G. (2009). Internet use and depression among the elderly. *Phoenix Center Policy Paper No. 38*, Washington D.C.
26. Leikes, O. (2013). Happier and less isolated: Internet use in old age. *Journal of Poverty and Social Justice*, 21, 33–46.
27. Pénard, T., Poussing, N., & Suire, R. (2013). Does the Internet make people happier? *Journal of Socio-Economics*, 46, 105–116.
28. Sabatini, F., & Sarracino, F. (2014). Online networks and subjective well-being. *MPRA Paper No. 56436*, University Library of Munich.

29. Ilyasova, V. A., & Zhussupova, A. M. (2021). Влияние социальных сетей на формирование духовных ценностей у подростков. Серия Журналистики, 62(4), 46–54. <https://doi.org/10.26577/HJ.2021.v62.i4.05>
30. Yessenbekova, U. M., Aldabergenova, Z. Z., Mamankul, A. A., Smailova, V. A., & Tolegenova, S. T. (2022). Влияние социальных медиа на активность молодежи. Серия Журналистики, 63(1). <https://doi.org/10.26577/HJ.2022.v63.i1.06>
31. Ш.Килыбаева, А.Нуршанов. Влияние социальных медиа на политическое поведение казахстанской молодежи. DOI: <https://doi.org/10.37178/са-с.20.3.05>
32. А.Савченко и А.Истомина-Нуржеева URL:<https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/5914/vlianie-interneta.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (қаралған күні: 20.08.2024 г.)
33. Проблемное использование социальных сетей и психологическое благополучие городских и сельских подростков Казахстана; А.Адаева, <https://orcid.org/0000-0001-9013-5248>; Т.Слажнева, <https://orcid.org/0000-0003-3632-486X>; Шынар З. Абдрахманова, <https://orcid.org/0000-0003-3504-0427>; Г.Каусова, Ж.Калмакова Science & Healthcare, 2023 (Vol. 25) 6
34. Ахметбекова З.Д. Влияние интернета на развитие толерантности у студенческой молодежи // URL:<http://repo.kspi.kz/handle/item/3085> (қаралған күні: 20.08.2024 г.)
35. Twenge, J.M. (2018). The Sad State of Happiness in the United States and the Role of Digital Media World Happiness Report.The Sad State of Happiness in the United States and the Role of Digital Media | The World Happiness Report
36. The Effects of Instant Messaging on the Quality of Adolescents' Existing Friendships: A Longitudinal Study P. Valkenburg J. Peter Psychology, Sociology 2009
37. Przybylski a. K. , Weinstein N. can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality // J. of social a. personal relationships. - L. , 2012. - Vol. 30, n 3. - p. 237-246

REFERENCES:

1. Подростки и молодёжь // URL:<https://www.unicef.org/kazakhstan> (Date of application: 08/20/2024)
2. URL:<https://bala.stat.gov.kz/dolya-detej-v-vozraste-6-15-let---polzovatelej-informatsionno-kommunikatsionnyimi-tehnologiyami/>; URL:https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=103&slug=6-74&cat_id=11&lang=ru (Date of application: 08/20/2024)
3. Gryaznov S.A. Vliyanie internet-zavisimosti na jiznennye priorityty [The impact of Internet addiction on life priorities] // Stolypin Bulletin, No. 3, 2020, p. 9
4. Gureeva A.Yu., Sizov S.V. [Internet-zavisimost: sovremennoe sostoyanie problemy] Internet addiction: the current state of the problem// Bulletin of medical internet conferences (ISSN 2224-6150) 2015. Volume 5. No. 2 electronic resource: <https://medconfer.com/files/archive/2015-02/2015-02-1151-R-5248.pdf> (Date of application: 08/20/2024)
5. Arslan, G. (2017). Psychological maltreatment, forgiveness, mindfulness, and internet addiction among young adults: A study of mediation effect. Computers in Human Behavior, 72, 57-66.
6. Guan, S. A. & Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: Risks and Opportunities. Curr. Opin. Psychiatry, Vol. 22, Pages 351–356.
7. Rausas, D. M. P., Manyika, J., Hazan, E., Bughin, J., Chui, M. & Said, R. (2011). Internet Matters: The Net's Sweeping Impact on Growth, Jobs and Prosperity. McKinsey Global Institute.
8. Lichtenstein B.M. (2007) Rol internet-tehnologii v realizatsii prostranstvenno-vremennogo strukturirovaniya protsessov sotsializatsii molodeji v rossiiskom obshchestve (regionalnyi aspekt) [The role of Internet technologies in the implementation of spatial and temporal structuring of the processes of socialization of youth in Russian society (regional aspect)] // News of higher educational institutions. Sociology. Economy. Politics, No. 3, pp. 85-91.
9. Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox : A social technology that reduces social involvement and psychological wellbeing? American Psychology, 53, 1017–1031.
10. Liu, J. Y. (2004). The relationship between college student's internet use and loneliness. Chines Journal of Clinical Psychology 12, 286–297.
11. Yoo YS, Cho OH, Cha KS. Associations between overuse of the internet and mental health in adolescents. Nurs Health Sci. 2014;16:193–200.
12. VanderAa N, Overbeek G, Engels RC, Scholte RH, Meerkerk GJ, Van den Eijnden RJ, et al. Daily and compulsive internet use and well-being in adolescence: A diathesis-stress model based on big five personality traits. J Youth Adolesc. 2009;38:765–76.
13. Akin A. The relationships between internet addiction, subjective vitality, and subjective happiness. Cyber psycho Behav Soc Netw. 2012; 15:404–10.
14. Yan, Y.; Deng, Y.; Igartua, J.-J.; Song, X. Does Internet Use Promote Subjective Well-Being? Evidence from the Different Age Groups Based on CGSS 2017 Data. Int. J. Environ. Res. Public Health 2023, 20, 2897. <https://doi.org/10.3390/ijerph20042897>
15. Diener, E., Lucas, R. E., & Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), Handbook of positive psychology (pp. 463–73). Oxford University Press.

16. Yassin, M. S., Samah, A. A., D'Silva, J. L., Shaffril, M. H. A. & Sahharon, H. (2015). Menjejaki Kesejahteraan Dari Kaca mata Komuniti Malaysia. Cheras: Yayasan Basmis Kemiskinan dengan kerjasama Universiti Putra Malaysia
17. 12 статья F.F.-H. Nah and C.-H. Tan (Eds.): HCIBGO 2017, PART II, LNCS 10294, pp. 213–222, 2017. DOI: 10.1007/978-3-319-58484-3_17
18. Selfhout, M. H. W., Branje, S. J. T., Delsing, M., Ter Bogt, T. F. M., & Meeus, W. H. J. (2009). Different types of Internet use, depression, and social anxiety: The role of perceived friendship quality. *Journal of Adolescence*, 32, 819–833.
19. Bessiere, K., Pressman, S., Kiesler, S., & Kraut, R. (2010). Effects of Internet use on health and depression: A longitudinal study. *Journal of Medical Internet Research*, 12, e6.
20. Cotten, S. R., Goldner, M., Hale, T. M., & Drentea, P. (2011). The importance of type, amount, and timing of Internet use for understanding psychological distress. *Social Science Quarterly*, 92, 119–139.
21. Morrison, C. M., & Gore, H. (2010). The relationship between excessive Internet use and depression: A questionnaire-based study of 1,319 young people and adults. *Psychopathology*, 43, 121–126.
22. Wickramasinghe, C. N., & Ahmad, N. (2013). Influence of Internet usage on social and subj Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Internet communications and its relation to well-being: Identifying some underlying mechanisms. *Media Psychology*, 9, 43–58.
24. Cotten, S. R., Ford, G., Ford, S., & Hale, T. M. (2012). Internet use and depression among older adults. *Computers in Human Behavior*, 28, 496–499.
25. Ford, G. S., & Ford, S. G. (2009). Internet use and depression among the elderly. Phoenix Center Policy Paper No. 38, Washington D.C.
26. Lelkes, O. (2013). Happier and less isolated: Internet use in old age. *Journal of Poverty and Social Justice*, 21, 33–46.
27. Pénard, T., Poussing, N., & Suire, R. (2013). Does the Internet make people happier? *Journal of Socio-Economics*, 46, 105–116.
28. Sabatini, F., & Sarracino, F. (2014). Online networks and subjective well-being. MPRA Paper No. 56436, University Library of Munich.
29. Ilyasova, B. A., & Zhusupova, A.M. Ilyanie sotsialnyh setei na formirovane duhovnyh tsnnostei u podrostkov [The influence of social networks on the formation of spiritual values in adolescents] // *Journalism Series*, 62 (4), 2021, 46-54. <https://doi.org/10.26577/HJ.2021.v62.i4.05>
30. Esenbekova, U. M., Aldabergenova, Z. Z., Amankul, A. A., Smailova, B. A., & Tulegenova, S. T. Vliyanie sotsialnyh media na aktivnost molodeji [The impact of social media on youth activity]. *Journalism Series*, 63 (1), (2022). <https://doi.org/10.26577/HJ.2022.v63.i1.06>
31. Sh.Kilybayeva, A.Nurshanov Vyanie sotsialnyh media na politicheskoe povedenie kazhstanskoi molodeji [The influence of social media on the political behavior of Kazakh youth] DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.3.05>
32. A.Savchenko and A.Istomina-Nurkeeva URL:<https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/5914/vlianie-interneta.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Date of application: 08/20/2024)
33. Problemnoe ispolzovanie sotsialnyh setei i psihologicheskoe blagopoluchie gorodskikh i selskikh podrostkov Kazahstana [Problem use of social networks and psychological well-being of urban and rural adolescents of Kazakhstan]; A.Адаева, <https://orcid.org/0000-0001-9013-5248>; Т.Слажнева, <https://orcid.org/0000-0003-3632-486X>; Шынар З. Абдрахманова, <https://orcid.org/0000-0003-3504-0427>; Г.Каусова, Ж.Калмакова *Science & Healthcare*, 2023 (Vol. 25) 6
34. Akhmetbekova, Z.D. Ilyanie interneta na razvitie tolerantnosti u studencheskoi molodeji [The influence of the Internet on the development of tolerance among students] // URL: <http://repo.kspi.kz/handle/item/3085> (Date of application: 08/20/2024)
35. Twenge, J.M. (2018). The Sad State of Happiness in the United States and the Role of Digital Media World Happiness Report. The Sad State of Happiness in the United States and the Role of Digital Media | The World Happiness Report
36. The Effects of Instant Messaging on the Quality of Adolescents' Existing Friendships: A Longitudinal Study P. Valkenburg J. Peter *Psychology, Sociology* 2009
37. Przybylski a. K. , Weinstein N. can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality // J. of social a. personal relationships. - L. , 2012. - Vol. 30, n 3. - p. 237-246